

A lelőhely megelőző feltárását 2011. május 23.–augusztus 25. között végeztük el. Az ásás során megkutatott 28324 m²-ből 27587 m² volt régészetiileg fedett, amelyen összesen 136 objektumot, 298 stratigráfiai egységet különítettünk el.

A területről a gépi munka során eltávolított humuszvastagság a domborzati viszonyokhoz igazodva eltérő képet mutatott. A partosabb hátaikon viszonylag vékony, 20–40 cm humusz eltávolítását követően már jelentkezett a sárgásbarna színű, löszös szerkezetű, bolygatatlan altalaj, amiben jól kirajzolódtak a többségében szürke színű objektumfoltok. Ny-i irányban, az egykori meder vonalában ugyanakkor vastag, sötétszürke színű, alsó részén erősen iszapos földet csak a talajvíz szivárgásáig termeltük le. Az itt található homogén betöltésben az egykori beásások foltjai alig különültek el a környezetüktől. Az azonban jól megfigyelhető volt, hogy a partosabb részről néhány Árpád-kori árok belefutott a mederbe, sőt egy esetben átment a vizes, mély fekvésű rész nyomvonalán. A medertől K-re fekvő 18. századi tanya egyes jelenségei szintén egészen a meder széléig lenyúltak.

A legkorábbi időszakot a római császárkorból származó telepjelenségek képviselték. A mindössze 3, különböző kialakítású és méretű gödör, a D-i szelvényfelben, szórtan helyezkedett el. Betöltésükből rendkívül kisszámú, jellegzetes szürke színű edénytöredék, valamint egy erősen korrodált vasfibula látott napvilágot. Ezenkívül néhány szarmata kerámia-töredéket, illetve egy császárkori bronzérmét az Árpád-kori árkokból is összegyűjtöttünk.

A jelenségek döntő többsége az Árpád-korból származott. A korszakhoz kapcsolható 140 stratigráfiai egység összesen 80 objektumot alkotott.

Tíz lekerekített sarkú, téglalap és négyzet alaprajzú, többségében sekély mélységű épületet tártunk fel. Néhány kivételtől eltekintve mindegyik épület tetőszerkezetét két ágasfa tartotta. A viszonylag kis alapterületű, 5–6 m²-es épületek eredetileg valószínűleg pásztorkunyhók lehettek, amelyet csak időszakosan használtak. Erre utal, hogy az épületekben kis méretű, különböző kialakítású, sok esetben csak éppen kitapasztott tüzelőhely, kemencekezdemény volt. Ezek között egyaránt előfordult a ház egyik sarkába bevált kemence, illetve az épület padlószintjén kialakított tüzelőhely. A kemencék száját, ill. platniját több esetben malomkötőredékekkel rakták ki. Az épületek közül említésre méltó a 101. sz. ház, amely D-i felének aljában apró gallyakból kialakított elválasztó fal nyomát dokumentáltuk.

A szelvény középső és K-i felében, az épületek közelségében 5 szabadban álló kemencét tártunk fel, amelyek közül a 31. sz. objektum egy 3 kemencéből álló kemencebokor volt. Mindegyik kemence vastag agyagtapasztása alatt találtunk kerámia-iréteget, míg az 59. sz. kemence tapasztásából a kerámia-töredékek mellett nagyszámú fémsalak is előkerült.

Az Árpád-kori objektumok többségét a különböző funkciójú és méretű árok, árokrendszerek alkották. A kerek és szögletes alaprajzú területeket övező árok töréspontjaiban rendszerint kisebb-nagyobb gödörszerű kiszélesedéseket, illetve lemélyedéseket figyeltünk meg. Az egyértelműen karámként funkcionáló árok mellett, területet határoló, ill. egyszerű vízelvezető szerepet betöltő árok, árokszakaszok is előfordultak.

A többségében méhkas, illetve öblös kialakítású, kisebb-

nagyobb méretű, gabonátárolásra szolgáló gödrök főként a lelőhely K-i felében, viszonylag szórtan helyezkedtek el, de kis számban a szelvény Ny-i részében is megtaláltuk őket. A gödrök egy másik típusát az árok találkozásában, ill. a töréspontokban kialakított tölcésesen szűkülő, vagy hengeres kialakítású leásások adták. Ezek elsődlegesen vízgyűjtésre, víztárolásra, illetve az állatok itatójaként funkcionáltak. A gödrök közül említésre méltó a 28. sz. szögletes alaprajzú tárológödör, amelynek aljából számos vaseszköz (eke, sarlók, vaspántok, sarkantyú és egyéb ismeretlen rendeltetésű vastárgyak) látott napvilágot.

Az Árpád-kori objektumokból jellegzetes 11–12. századi leletanyag került elő: különböző kialakítású bográcsok mellett fenékbélyeges fazekak, tálak, ill. egy palack és egy nagyobb tárolóedény töredékei. A kerámia-letek mellett viszonylag jelentősebb mennyiségben kerültek elő fémtárgyak, valamint a fémmegmunkáláshoz kapcsolódó fémsalak. Ezek közül említésre méltó a 44. és 45. lelőhely közötti terület lőszermesztése során talált Árpád-kori sarkantyú, valamint 109. sz. árok betöltéséből származó kis méretű, bordázott S-végű karika. Az árkokból és az épületekből kikerült kőanyag is változatos képet mutatott, amelyek közül a leglátványosabb a 2. sz. árok Ny-i részében található gödörszerű lemélyedéséből előkerült ép malomkő volt.

A lelőhely Ny-i részén, közvetlenül a meder K-i oldalán 59 újkori jelenséget dokumentáltunk. Ezek többségét nem bontottuk ki, csak a térképen jelöltük foltjukat, valamint néhány kivételtől eltekintve fotót készítettünk róluk. A korszakból mindössze néhány cseréppipát, illetve egy 1781-es 1 krajcárost csomagoltunk el, ami elég jól bedatálta az egykori tanyahely korát.

A pontosan keltezhető jelenségek mellett a lelőhely egész területén előfordultak ismeretlen korú árok és gödrök. Ezek többsége valószínűleg szintén az Árpád-korba tartozhatott, de a szelvény Ny-i részében a 18. századi kelteztést sem zárhatjuk ki. Szintén ismeretlen korú az a csontvázas temetkezés, amelyet a 18. sz. árok vágott és csak a lábszárcsontok, valamint lábfejcsontok maradtak meg.

Munkatársak: Szilágyi Kata, Olgyay János és Gábor László technikusok.

VARGA SÁNDOR

5. Apátfalva, Nagyút-dűlő (KÖH 52748)

(Csongrád megye) Sza, A, Á

2010. november 3.–2011. október 7. között folytattunk próba-² és megelőző feltárást az M43 autópálya M43-43 jelű lelőhelyén, és a hozzá tartozó depó területén. Az eredetileg kitzűzött terület az Apátfalva–Királyhegyes közötti műúttól K-re kb. 500 m hosszan húzódott az autópálya 44. sz. lelőhelyéig. A 2010. november 3–26. és a 2011. április 18–30. között végzett próbafeltárások alapján kiderült, hogy a lelőhely K-i vége összeér

² A próbafeltárásról szóló jelentést lásd: RKM 2010, 164.

a 44. sz. lelőhellyel, míg a Ny-i oldalon átnyúlik a depó területe alá is. Ezen ismeretek alapján kezdtük meg a lelőhely megelőző feltárását 2011. május elején.

A lelőhely K-i felén egy Árpád-kori település szélét sikerült megtalálnunk. Ez egyértelműen a 44. és 45. sz. lelőhelyek alkotta Árpád-kori faluhoz tartozik. A 43. sz. lelőhelyen mintegy 5–6000 m²-en tártunk fel a korszakhoz tartozó karám- és kerítőárkokat, külső kemencéket, kemencebokrokat, tároló- és egyéb gödröket. Az Árpád-kori település Ny-i irányban nem folytatódott, sőt ott mintegy 10000 m² nagyságú üres terület volt a nyomvonalban.

Ezt követően indult az a több korszakú szarmata település (települések), amelyet összesen mintegy 45–50000 m² nagyságban tártunk fel. A római kori lelőhelynek két gócpontja figyelhető meg, mindkettő szorosan kapcsolódik a nyomvonalban végig meglévő, hol előbukkanó, hol eltűnő, nagy méretű kerítőárkokhoz vagy a Maros egyik fattyúágához. Ez az árok először É–D irányban haladt végig a szelvényen. A többszörösen megújított árok szélessége mintegy 20 m és ÉNy–DK irányban a szelvényben mintegy 120 m hosszan húzódik. Ettől Ny-ra néhány állattartó- és vízvezető árok látott napvilágot. Az igazi meglepetést azonban a mintegy 60–70 sírosra tehető szarmata temető előkerülése jelentette. A temetőt egy mintegy 5000 m²-t egybefogó árok kerítette, amelynek a bejárata K-en helyezkedett el. A sírok közül 5 sír körárok, a többi árok nélküli aknasír, mintegy 25–30%-a rabolt. A rablás a temető D-i felében koncentrálódik, az É-i részen számuk csökken. Ez valószínűleg összefüggésben van azzal, hogy észrevehetően É-i irányba haladva „fiatalodik” a temető halottjainak életkora. A temető É-i felébe a fiatalon elhunytakat temették, itt került elő az összes csecsemő- és gyermeksí is. A sírok aknasírok. Jelentős számban tudtunk megfigyelni koporsóra, halotti lepelle utaló maradványokat. Pár sírban a csontvázon égetésre utaló nyomok maradtak meg, amelyek esetleg a temetés közbeni/utáni halotti tor lenyomatai. Általános mellékletnek számít a fülbevaló és a fibula, illetve a kés. Előbbiek bronzból, utóbbi vasból készült. A napvilágra került leletek közül kiemelkednek az ezüst római pénzek, római fibulák, balta alakú csüngők, ill. egy bronztorques.

A temető teljes területe a nyomvonalba esett. Az utolsó É-i sírtól mintegy 10 m-re É-ra helyezkedik el az autópálya nyomvonala, míg a D-i oldalon a temetőárok jelenti a határt. Érdekes jelenség, hogy a sírok a temetőárok K-i oldalán sűrűsödnek, Ny felé haladva számuk csökken, ill. itt megjelennek telepobjektumok is, melyek valószínűleg a temető felhagyása után letelepült lakosság emlékei. Ezt bizonyítják a temetőárokra ásott szarmata objektumok, ill., hogy a temetőtől Ny-ra mintegy 2 m-re (!) előkerült a települést kerítő árok, amely É–D-i irányban halad a nyomvonalban, majd annak É-i szélétől mintegy 10 m-re Ny-i irányba fordul, és kb. 200 m hosszan lehetett követni – amíg a humuszolás ment – a nyomvonalban a mélyebb területekig. Ettől az ároktól Ny-ra és D-re a régészeti igen sűrűnek látszó késő szarmata település helyezkedett el. A települést egy, a korábban feltárt temetőtől elkülönítő, árok keríti. Ezen belül helyezkednek el a településobjektumok. Három, négyszögletes alaprajzú, félig földbe mélyített épületet és a hozzá tartozó objektumokat (külső kemencék, agyagnyerő-, tároló- és szem-

tesgödörök, vízvezető árkok stb.) sikerült feltárni. A település objektumaiban négy bedobott csontvázat figyeltünk meg. Más szarmata településektől eltérően ezek a csontvázak nem gyermekek, hanem antropológiai jegyeik alapján fiatal női egyének maradványai.

Ny-i irányban az autópálya nyomvonalában a szarmata telep sűrűsége ritkulni kezdett és gyakorlatilag a települést kerítő nagy árok mentén figyelhető meg betelepültség. Közöttük, a nyomvonal D-i felében került elő 7 avar sír. A hétből 6 ÉNy–DK tájolású, talán késő avar aknasír. Ezekről meszebb, mintegy 20 m-re K-re pedig egy K–Ny tájolású fülkesír látott napvilágot. A fülke a K-i, rövidebb oldalból indult az akna aljával vízszintesen. Benne egy középkori férfi csontváza helyezkedett el szerény mellékletekkel. Ezek alapján az avar időszakon belül pontosabb keltezés nem lehetséges.

Az autópálya nyomvonalán kívül feltártuk augusztusban a felhajtó területét is. Itt a különböző szarmata településjelenségek mellett egy kora avar temető 3 K–Ny tájolású fülkesírját sikerült feltárni. A 3 fülkesír egyike rablott volt, míg a másik kettő épen került elő. Az eddigi szarmata objektumok a település határának tekintett ároktól D-re helyezkedtek el. Ez az árok a depó területe alatt is folytatódott, az Apátfalva–Királyhegyes út Ny-i oldalán. A meglepetést az okozta, hogy ettől az ároktól É-ra, nem a körbezárt területen, hanem ott, ahol a terepbejárások és a próbafeltárás sem jelzett érintettséget, egy intenzív szarmata település látott napvilágot. Az árok és a depó széle által határolt mintegy 10000 m² nagyságú területen közel 200, a szarmata korszakra keltezhető településjelenség került elő. A házak a megfigyelések szerint utcát alkottak és mindegyikük hasonló sátozott szerkezettel, kb. 16 m² alapterülettel épült. A depó alatt a lelőhely tovább folytatódik Ny-i irányban.

A közel 1 év alatt 70000 m²-n 671 régészeti jelenséget tártunk fel.

A lelőhely nem régészeti, hanem modern hadtörténeti jelentősége, hogy a nyomvonalban több helyen megtaláltuk a II. világháború utolsó évében lezajlott háborús események maradványait: több kézigranátot, géppuskalőszerket, egy aknavető gránátot, egy 50 kg-os bombát is.

PALUCH TIBOR

6. Apátfalva, Nagyút-dűlő (KÖH 52749) (Csongrád megye) Á

A Makó–Csanádpalota között épülő M43 gyorsforgalmi út építése kapcsán 2010. október 26.–november 2. között próba-, majd 2011. május 18.–július 20. között megelőző feltárást végeztünk a nyomvonal M43-44 jelű lelőhelyén. A 2005-ben végzett régészeti terepbejárásakor őskori, szarmata, Árpád-kori és újkori jellegű kerámiatöredékeket találtak itt. A várakozások ellenére a területen most csak Árpád-kori beásások nyomait figyeltük meg.

A feltárással érintett, lehumuszt terület elérte az 18401 m²-t. A 40–90 cm között váltakozó humusztakaró alatt, állatjártatokkal erősen átjárt, sárgásbarna agyagos altalajon 158 stratigráfiai egységet figyeltünk meg, melyekhez 97 objektumszámot rendeltünk. Ezek közül 4 épületnek, 1 füstölőnek, 1 db 3